

K INTERPRETACI FORMULACÍ KLASIKŮ MARXISMU-LENINISMU O JAZYCE (III)

PAVEL NOVÁK

1. V (II)¹⁾ byl učiněn pokus o interpretaci druhé, hlavní části Apologetického komentáře z 3. kap. 1. svazku Německé ideologie.²⁾ Bylo ukázáno, že mezi formulacemi K. Marxe a B. Engelse týkajícími se jazyka / řeči / způsobu vyjadřování, myšlení / vědomí / myšlenek a skutečnosti zaujmají významné postavení formulace speciálnější, týkající se jazyka spekulativní filozofie, spekulativní filozofie samé a společenské skutečnosti.

1.1 Cílem tohoto příspěvku je předvést některé aspekty vztahů spekulativního filozofování³⁾ a společenské skutečnosti, jak je ME průběžně, na více místech podávali.

1.2. V (II) se ukázalo, jakou důležitost při kritice filozofických učení přikládali ME způsobu vyjadřování s nimi spjatému (II, § 3); některé podstatné rysy učení není bez přihlednutí k způsobu vyjadřování vůbec možno posílnout. V souvislosti s tím jsem v závěru (II) formuloval tyto problémy (zde s několika doplňky):

— s čím ME konfrontovali filozofické vyjadřování (co rozuměli „obyčejnou“

¹⁾ Tento příspěvek je pokračováním mé stati *K interpretaci formulací klasiků marxismu-leninismu o jazyce (II)*, BRJal XXVI, 1983, (v tisku) (dále označované jako (II)). K mému příspěvku *K interpretaci formulací klasiků marxismu-leninismu o jazyce (I)*, BRJal XXIV, 1982, s. 57—61 a obsahově i k (II) viz nyní J. Petr, *Individua budou moji jednou úplně kontrolovat i tento produkt rodu* v *Německé ideologii*, SAs 45, 1984, s. 277—288. — Uživám dále těchto zkratek: M — K. Marx, E — B. Engels, NI — Německá ideologie, AK — Apologetický komentář, F — K. Marx — B. Engels, O Feuerbachovi, Praha 1983, (IV) a (V) — další části řady *K interpretaci formulací...*

²⁾ Třetí kapitola 1. svazku *Německé ideologie*, nazvaná Svatý Max (ME, Spisy 3, Praha 1962, s. 116—463) má rámcovou stavbu. Rámec tvoří úvodní pasáž bez vlastního názvu (s. 116) s AK (s. 457—463) věnovaný reakci M. Stirnera na tři kritiky jeho knihy *Der Einzige und sein Eigentum*, Lipsko 1845, uveřejněné pod názvem *Rezensenten Stirners* ve Wiganův Vierteljahrschrift 1845, Bd. 3, s. 147—194. Další bibliografické údaje viz (II), pozn. 4.) Do tohoto rámce je „jako epizoda“ (srov. (I), pozn. 11) vsunuta kritika Stirnerova „Jedince“ (s. 117—456).

³⁾ K významu výrazů filozofie, spekulace a ideologie v NI srov. protiklady jako spekulace, mystifikace : empirické pozorování; spekulace, ideologie : skutečná pozitivní věda (F 101—103); filozofie : studium skutečného světa (Sp. 3, 238) i některé z citátní uvedených níže.

řeči): mohlo to být vyjadřování jisté společenské třídy a/nebo vlastní „materi-
alistické“ vyjadřování ME (viz dále (IV)).

— které rysy vyjadřování — včetně typických textových postupů (schémat) —
v spekulativní filozofii považovali za zvláště závadější (velkou část z nich
uvědli a analyzovali jako „logické triky“, „eskamotáže“ apod. v kap. Zjevení Ja-
na Teologa aneb „Logika nové moudrosti“ (Sp. 3, 272—304)

— které typické textové postupy, polemické i pozitivní, vykladové, si ME vy-
pracovali (to by mělo umožnit podrobné vysledování ME-ova překonání he-
gelovské „spekulativní konstrukce“ metodou „postupu od abstraktního ke
konkrétnímu“, ⁹⁾ event. zjištění úlohy kritiky Stirnerova „Jedince“ v onom
překonání)

— které ideologické „funkce“ oněch rysů spekulativního filozofického vy-
jadřování ME odhalili (zejm. prezentaci vládnoucích společenských vztahů ja-
ko vztahů věčných a/nebo přirozených, prezentaci zájmů jedné třídy jako
zájmů celospolečenských). Lingvistický rozbor zmíněných rysů vyjadřování
(typických textových postupů) bude podán v (V).

2. V (II) § 3 bylo ukázáno, jak ME odhalovali čisté verbální soudržnost (ko-
hezi) mnoha pasáží Stirnerova „Jedince“ i AK: činili tak de facto kritériem
příkladu (§ 3.1) a zjištěním empirické nezakotvenosti formulací (§ 3.2).

Případy v obou právě zmíněných odstavcích uvedené nebo zmíněné jsou
zároveň případy prokazování zdánlivé soudržnosti spekulativního filozofi-
ckého textu a případy z § 3.2 zároveň případy prokazování realistického hod-
nocení vztahu takového textu k společenské skutečnosti, totiž zdánlivosti je-
jich septě. V termínech, které jsem nedávno užil,⁵⁾ jde u kritizovaných autorů
(zejm. M. Stirnera) o směřování úseku textu týkajících se jazyka /řeči/ vy-
jadřování a úseku textu týkajících se společenské skutečnosti: autor jako by
mluvil o společenské skutečnosti a zatím se — realisticky vzato — pohybuje
ve zvláštním světě myšlenek a řeči. Srov. zejm. Jacques le bonhomme [M.
Stirner] v plné víře akceptoval iluze filozofie, pojal ideologický, spekulativní
výraz skutečnosti, oddělený od jeho empirické základy, jako skutečnost sa-
mu“ (Sp. 3, 284—285); „u svatého Sancha [M. Stirnera] je název už věc sama“
(Sp. 3, 331); Stirner „tyto fráze o společenských vztazích přijímá jako skutečné
vztahy“ (Sp. 3, 239); podobně v dopise Annenkovovi z 28. 12. 1846: „Pan
Proudhon zaměňuje (ve franc. orig. confond) ideje a věci“ (Sp. 27, 510).

Takové směřování však činí pro autora, v jehož textu k směřování dochází,
možným, obejít se do značné míry bez studia a znalosti relevantní společ-
enské skutečnosti. Engels to v retrospektivě později vyjádřil takto: „Oficiální
hegelovská škola si osvojila z mistrův dialektiky jen manipulování s nejjedno-

dušími triky [Kunstgriffel], které aplikovala na všechno možné, a často ještě
směšně neobratně. Celý Hegelův odkaz se pro ni omezoval na pouhopouhou
šablonu [eine pure Schablone], s jejíž pomocí bylo každé téma zkonstruováno,
a na registřik slov a obrát [ein Register von Wörtern und Wendungen], které
neměly už jiný účel než být v pravé chvíli po ruce tam, kde se nedostávalo
myšlenek a pozitivních znalostí. Tak se stalo, že tyto hegelovci, jak řekl jeden
profesor z Bonnu, vůbec ničemu nerozuměli, ale psát mohli o všem.“ (Sp. 13,
516) (Z dalšího textu je zřejmé, že charakteristika měla platit i pro mladohege-
lovce.) Srov. i 2, 77; 3, 132; 4, 150; 6, 261—262.

2.1 V NI se napořád setkáváme s takovými místy: „Hegelova filosofie byla
ve ‚Svaté rodině‘ na str. 220 podána jako jednota Spinozy a Fichta a zároveň byl
zdůrazněn rozpor, který tato jednota obsahuje. Pro svatého Bruna [Bauera] je
příznačné, že v otázce vztahu sebevědomí k substanci nevidí ‚spornou otázku
uvnitř Hegelovy spekulace‘, jak ji chápou autoři ‚Svaté rodiny‘, nýbrž otázku
světodějnou, ba dokonce absolutní. To je jediná forma, jakou může vyslovit
kolize přítomnosti [...]. Abstraktní a nadpozemský výraz, v němž se u Hegela
zkarikuje nějaká skutečná kolize, považuje tato ‚kritická‘ hlava za skutečnou
kolizi. Akceptuje spekulativní rozpor a jednu jeho část obhajuje proti druhé
části. Filozofickou frází o skutečné otázce považuje za samu skutečnou otázku.
Na jedné straně má tedy místo skutečných lidí a jejich skutečného vědomí
o jejich společenských vztazích, zaujímajících vůči nim zdánlivé samostatné
postavení, pouhou abstraktní frází: *sebevědomí*, stejně jako místo skutečné pro-
dukcce *osamostatněnou činnost soboto sebevědomí*, a na druhé straně má místo sku-
tečné přírody a skutečné jsoucích sociálních vztahů filozofické shrnutí všech
filozofických kategorií nebo názvů těchto vztahů ve frázi: *substance*, protože,
stejně jako všichni filozofové a ideologové, považuje mylně *óyšlenky*, ideje,
osamostatněný myšlenkový výraz právě jsoucího světa za základnu tohoto
právě jsoucího světa. Je ovšem nablédni, že potom může provádět všelijaké
kejkle s těmito dvěma abstrakcemi, které pozbyly jakéhokoli významu a obsa-
hu, aniž cokoli ví o skutečných lidech a jejich vztazích. [...] Při řešení roz-
porů spekulace zůstává tedy stále na půdě spekulace.“ (Sp. 3, 96—97)⁶⁾

⁵⁾ Nyní se dostáváme k skutečnému vrcholu a dovršení logiky, k *pojmu*:

Pojem je ‚já‘ (viz Hegelovu ‚Logiku‘, 3. díl), logika jakožto Já. Je to ryzí
vztah Já k světu, vztah oproštěný od všech pro něj existujících reálných
vztahů, vzorec pro všechny rovnice, na které světec převádí světské pojmy.
[...]

K dosavadním rovnicím nebylo ani zapotřebí, aby měl svatý Sancha jakou-
koli představu o lidu; stačilo, když věděl, že Já a lid jsou úplně odlišné názvy
pro úplně odlišné věci; postačovalo, že tato dvě slova nemají ani jedinou

⁵⁾ K Marx, *Rukopisy „Grundrisse“ (Ekonomické rukopisy z let 1857—1859)* I, Praha 1971, s. 55.
⁶⁾ P. Novák, *Poznámky o jazyce hegelovské (O směřování funkčních úseků textu v lingvistice)*, SaS 44,
1983, s. 83—90.

⁹⁾ Relevantní místo ze Svaté rodiny je v Sp. 2, 1957, 158.

písmenku společnou. [...] právě tolik znalosti jazyka, jakou si lze získat v každodenních hovorech, naprosto postačuje aby se tímto způsobem dospělo k neobyčejně překvapivým objevům.“ (Sp. 3, 280—282)⁷⁾

„Je-li Já vytvářeno ze všech svých empirických životních vztahů, ze své činnosti, z podmínek své existence, je-li odděleno od světa, který je mu podkladem, a od svého vlastního těla, pak ovšem nemá jiné poslání ani určení, než aby představovalo Caia logických soudů a aby svatému Sanchovi napomáhalo k svrchu uvedeným rovnicím. Naproti tomu ve skutečnosti, kde mají individua potřeby, mají už tím nějaké *poslání* a nějaký *úkol*, a přitom je zprvu ještě lhotejně, dělají-li z tohoto povolání i v představě své poslání. Je však samozřejmě, že individua, protože mají vědomí, dělají si také určitou představu o tomto povolání, daném jim empirickým jsoucnem, a tím svatému Sanchovi poskytují přiležitost, aby se upjal na slovo ‚povolání‘, na výraz skutečných podmínek jejich života v představě, a aby nechal bez povšimnutí samy tyto životní podmínky.“ (Sp. 3, 291—292)

„V Novém zákoně se [...] sledáváme s tímž pokrytectvím, kterého už byl plný Starý zákon. Tak jako ve Starém zákoně byly historické údaje jen názvy pro několik prostých kategorií, tak i zde v Nové smlouvě jsou všechny světské vztahy jen jiná roucha, jiná pojmenování pro hubený obsah, který jsme sestavili ve Fenomenologii a v Logice. Tvaří se, že hovoří o skutečném světě, mluví svatý Sancho jen o těchto hubených kategoriích.“ (Sp. 3, 305)⁸⁾

„Nejprve se opakuje, že lidská práva jsou ‚svátost‘, a z *toho* pak od té doby pramení boj za lidská práva. Tímhle jen svatý Sancho dokazuje, že materiální základna tohoto boje mu zůstala posvátná, tj. cizí.

Protože ‚lidské právo‘ i ‚řádně nabýté právo‘ jsou ‚práva‘, jsou tedy ‚stejně oprávněná‘, a to i v tomto případě ‚oprávněná‘ v *historickém* smyslu. Protože jedno i druhé jsou ‚práva‘ v *právním* smyslu, jsou v *historickém* smyslu ‚stejně oprávněná‘. Takovýmto způsobem je možno všechno odbyt obrátem ruky, přičemž o věci není třeba vědět nic.“ (Sp. 3, 330)⁹⁾

„Celá Sanchova kritika práva se ve svrchu uvedených antitezích omezuje na to, že *civilizovaný* výraz právních vztahů a civilizovanou dělbu práce prohlašuje

⁷⁾ G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik, Zweiter Teil*, Leipzig 1934, Drittes Buch, s. 211—506 (stov. L. Major — M. Sobotka, G. W. F. Hegel, Praha 1979, s. 55—59).

⁸⁾ Kritika Stirnerova „Jedince“ v NI je v zásadě rozvržena podle této Stirnerovy knihy. První oddíl „Der Mensch“ nazývají ME Starým zákonem a druhý díl „Ich“ Novým zákonem; přibližně oddíl v NI jsou nadepsány „Starý zákon“ a „Nový zákon“; „Já“ — Výrazem Fenomenologie odkazují ME na kap. „Fenomenologie egoisty“ se sebou shodného těli učení o ospravedlnění“ (Sp. 3, 244—273) a výrazem Logika na kap. „Zjevení Jانا Teologa aneb ‚Logika nové moudrosti“ (Sp. 3, 273—304). Názvy obou kapitol jsou narážkou na Hegelovu Fenomenologii ducha a Vědu o Logice.

⁹⁾ Třetí a čtvrtá věta tohoto citátu jsou přirozeně míněny ironicky, reprodukuji Stirnerovo neokrekní usuzování.

za výplod ‚utkvělé myšlenky‘, svátosti, a že *sobě* naopak přisuzuje barbarský výraz a barbarský způsob, jak urovnávat tyto vztahy. Pro Sancha tu jde *jen c jiněna*, věci samé se nedotýká, protože nezná skutečné vztahy, na kterých se zakládají tyto různé formy práva.“ (Sp. 3, 349) Dále stov.: „Dělba práce je podle p. Proudona věčný zákon, jednoduchá a abstraktní kategorie. Abstrakce, idea, pouhé slovo musí mu tedy stačit k vysvětlení dělby práce v různých historických obdobích. Kasty, cechy, manufaktura, velký průmysl se musí vysvětlit jediným slovem *dělit*. Studujte nejprve dobře smysl slova *dělit*, a nemusíte už studovat četné vlivy, které dávají dělbě práce v každém období určitý ráz.“ (Sp. 4, 161—162)

V místech, na něž tyto formulace reagují, se vykládá o minulosti nebo přítomnosti. „Laciná virtuozita v myšlení“ (Sp. 3, 286), verbalistní „upínání“ se na slova a ignorování společenské skutečnosti jsou založeny na hypostazích, personifikaci idejí, myšlenkových pochodů, společenských institucí a tříd (ME pro to užívají feuerbachovských obrátí o přeměně predikátu v subjekt, např. Sp. 3, 155) nebo na ekvivalencích spojených s filozofickým etymologizováním (viz citát z 3, 330), o čemž bude podrobně pojednáno v (V).

2.2. Mistro, na něž reaguje formulace uvedená v tomto §, totiž místo týkající se reformní vize, proponovaných změn společenské skutečnosti — lze pak pochopit bez dalšího. Stačí uvědomit si, že je psáno na základě idealistického pojetí dějin, uznání determinace společenského života idejemi, ideologií (v původním ME-ově smyslu, stov. pozn. 3) — nejde vůbec o adekvátnost idejí skutečnosti, nýbrž právě naopak o adekvátnost skutečnosti idejím — a že představa o tom, že nejzávažnější je „myšlenkové překonání skutečnosti“ může snadno přejít v představu, že nejzávažnější je opustit jisté způsoby vyjadřování, jisté fráze.¹⁰⁾

„Chce-li [...] společnost ‚vytýčit všechny nepřístojnosti‘, jimiž trpí, nuže, necht' vymýtit odpuzující výrazy, necht' opravit řeč. K tomu stačí, aby se obrátila na Akademii a vyžádala si od ní nové vydání slovníku.“ (Sp. 4, 109)

Naproti tomu ME-ovi šlo o změnu poměrů, za nichž fráze (také filozofické) vznikly (Sp. 3, 404).

3. Marxovy a Engelsovy formulace charakterizující spekulativní filozofování a způsob vyjadřování s ním spjatý jsou stále v mnoha směrech aktuální, např. chceme-li uvažování naivně nelíščit mezi jazykem, myšlením a skutečností, které snadno hypostazuje a postupuje nezdědka po čisté verbálních souvislostech, překonat uvažováním sémioticky poučeným, dodržujícím uведенé distinkce a orientovaným meritorně.¹¹⁾

¹⁰⁾ Stov. F 93—94, Sp. 3, 290 a 404, dále Sp. 2, 68, F 91, 144, Sp. 3, 295, 384, 442—443, 449 a Sp. 27, 517.

¹¹⁾ Stov. P. Trost, *O vlivu jazyka na myšlení*, in: *Problémy marxistické jazykovědy*, Praha 1962, zejm. s. 157—158.

В статье «К интерпретации ... (II)» была сделана попытка интерпретировать в первую очередь «Апологетическое комментарий» из 3-ей главы I-ого тома «Немецкой идеологии». В настоящей статье автор ставит своей целью дать характеристику отношения между спекулятивным философским мышлением и общественной действительностью в духе изложения Маркса и Энгельса на ряде мест «Немецкой идеологии». Критикуя философские учения, они уделяли много внимания приемам языкового изложения, характерным для отдельных учений. Им удалось открыть чисто словесную связь многих отрывков текста «Единственного» М. Штирнера и его «апологетического комментария». Штирнер и другие смешивали отрывки текста, имеющие отношение к языку / речи / изложению мыслей, с отрывками текста, имеющими отношение к общественной действительности, т. е. другими словами, будто они говорили об общественной действительности, а на деле, если выразиться реалистически, были в плену особого хода мыслей и речи. Такое смешение сводит к минимуму возможность познания и изучения действительности.

Что касается тех мест в критикуемых текстах, где излагается прошлое и настоящее, то «дешевая виртуозность мышления», чисто вербальные устремления к словам и игнорирование общественной действительности основаны на гипотезировании, на олимпиевских идеях, хотя мыслей, общественных учреждений и классов или на эквивокациях, связанных с философским этимологизированием. А критикуемые тексты, имеющие отношение к раздрающему видению реформ, предлагаемых изменений общественной действительности, просто написаны на основе идеалистического понимания истории; более того, предложение о том, что самое важное — это ходом мысли преодолеть действительность, легко может превратиться в представление о том, что самое важное — отказаться от определенных приемов изложения мыслей, от определенных фраз.

Формулировки Маркса и Энгельса, характеризующие спекулятивное философствование и связанные с ним приемы изложения мыслей во многих отношениях все еще актуальны; с ними полезно ознакомились, например, с целью преодоления гипотезирования, основанного на чисто вербальных взаимосвязях, ходом мыслей, основанном на семиотических началах и ориентированном на сущность исследуемых вопросов.

К ЗВУКОВЕ СЛОЖСЕ АКТУАЛНОГО ЧЛЕНЕНІ ВѢТУ

КАРЕЛ НОРАЛЕК

Наследující pojednání vzniklo jako příspěvek k uvrascování teoretického základu pro konfrontační charakteristiku aktuálního členění v slovanských spisovných jazycích. Že má aktuální členění svou fonologickou komponentu, ukázalo už české bádání počínaje pracemi V. Ertla, který první výsledky svého zkoumání rojal již do svých dopřků k přerascování dvoúdlné Gebauerovu mluvnicе českého pro střední školy z r. 1914 (9. vyd. vyšlo 1926). Na guo Ertlo-uvy první rascovní výsledky navázal rozdějí V. Mathesius, nepřihledl však k dalšímu Ertlovu práci, jež vyšly v časopise Naše řeč (roč. 1 a 8). Malým zájmem o problematiku aktuálního členění větu se dá vysvětlit, že průkornické práce Ertlovy usly rozognosti českých fonetiků, kteří ostatně neprojevíli dostatečnú zájem ani o Mathesiovu koncepci aktuálního členění větu, v níž zaují-mají fonologické otázky závažné místo. K problematice aktuálního členění ne-bulo v dostatečné míře přihlednuto ani v projecktu, který ro uvrascování kon-frontační mluvnicе slovanských spisovných jazyků uvrascovala česká komise pro studium mluvnicke stavbu při Československém komitétu slavistů. (Tato komise rascovala do r. 1977 pod vedením akad. B. Havráňka.) O fonologickou stránku aktuálního členění začínají v poslední době proječovat zájem někteří badatelé zahraniční, např. v Sovětském svazu a v Bulharsku.

O stručnou, jen obrysovou charakteristiku zvukové stránky české větu se pokusil první český fonetik A. Frinta a v knize Novočeská výslovnost (Pokus o soustavnou fonetiku jazyka českého) (1909). Ze starších prací o češtině byly mu orotou hlavně výsledky zkoumání o přízvuku, jež se dostalo na vědeckou úroveň zásluhou J. Dobrovského. Nejvíce rozognosti ve větě fonologické části své knihy věnoval Frinta samohláskové kvantitě, jež sem patří vlastně jen částečně, kvantita fonemická patří do fonologie slova, nikoli větu. V stručných výkladech o větě melodii (mají rozsah jedné tiskové stránky, nadepsány jsou Tón) se varuje před směšováním „výšky hlasu“ a „vlastního přízvuku“, ale uznává se (ve shodě s jinými fonetiky, např. O. Jespersenem), že „čím je slabší-ka silnější, důraznější vyslovena, tím vyšší tón mívá a naopak“, odchylky od to-